

Les Rites de Passage

Arnold van GENNEP

3. Individai ir grupės

Visuomenę galima palyginti su namu, suskirstytu į kambarius ir koridorius. Kuo labiau visuomenė savo civilizacijos forma panaši į mūsiškę, tuo plonesnės yra jos vidinės pertvaros ir didesnės bei plačiau atvertos durys komunikacijai. Kita vertus, pusiau civilizuotoje visuomenėje atskiros patalpos būna kruopščiai izoliuotos, o perėjimas iš vienos į kitą būtinai palydimas formalumais bei apeigomis, kurios atskleidžia gausias paraleles teritorinio perėjimo ritualams, aptartiems anksčiau skyriuje.

Individas arba grupė, neturintys tiesioginės (prigimtinės ar specialiu būdu įgytos) teisės įeiti į tam tikrą namą ir apsistoti viename iš jo kambarių, atsiduria izoliacijoje. Tokia izoliacija turi du aspektus, pasireiškiančius atskirai arba kombinuotai: toks asmuo yra silpnas, nes esti už grupės ar visuomenės ribų, tačiau kartu jis yra stiprus, nes esti erdvėje, šventoje grupės narių atžvilgiu, – sekuliarų pasaulį šiems sudaro jų bendruomenė. Todėl vienur svetimas gali būti be ceremonijų skriaudžiamas bei užmuštas,¹ o kitur jo, kaip turinčio galios, bijoma, budriai saugomasi ir apsigynimui prieš jį imamasi visokeriopų maginių-religinių priemonių.

Nes daugumai tautų svetimas – reiškia šventas, apdovanotas maginėmis-religinėmis galiomis ir antgamtiškai paveikus, teigiamai arba neigiamai. Tai buvo nuolat pabrėžiama, ypač Frazerio² bei Crawley'o,³ kurie ritualus, taikomus svetimšaliui, siejo su jo keliamu maginiu-religiniu siaubu. Jų teigimu, šie ritualai skirti svetimšaliui nukenksminti ar padaryti jo poveikį teigiamą, pašalinus atitinkamas jam priskiriamas ypatybes. Tokiam požiūriui pritaria ir Griersonas, nors podraug, su daugybe nuorodų, atkreipia dėmesį į ekonominę bei teisinę svetimojo padėtį.⁴ Westermarckas pateikia dar daugiau medžiagos, bet kartu siūlo ir papildomų motyvų, galėjusių paveikti elgesį su svetimšaliu (kaip antai asmeniniai jausmai, teigiami antgamtiniai interesai).⁵ Jis atmeta užkrato sampratą paremtą Crawley'o teoriją – esą svetimšaliui taikomi ritualai tėra priemonė nuimti „individualios izoliacijos tabu“,⁶ supantį kiekvieną, – ir siūlo dar siauresnę. Jo nuomone, ritualų tikslas – pašalinti tiek

blogą akį, a priori būdingą kiekvienam svetimšaliui, tiek „sąlygišką praeiksmą“, kurį šeiminkui uždeda pats svetimšalio buvimas.⁷ Kita vertus, Jevonsas šių ritualų reikšmę apriboja svetimšalio apdaro bei mantos apvalymu, patį svetimąjį suvis išleisdamas iš akių.⁸

Kiekvienas iš šių požiūrių tinka atskiroms faktų aiškinimams, betgi nė vienas iš jų nepadeda suprasti svetimšaliui taikomų ritualų dinamikos, jų pamatinės schemos ir juolab paralelių tarp šių apeigų ir vaikystės, brandos, sužadėtuvių bei vestuvių ritualų.

Tačiau pavartę dokumentus, kuriuose detalai aprašomos apeigos, uždėtos pavieniams svetimšaliams ar jų grupėms (kaip kad karavanai ar mokslinės ekspedicijos), po visa formų įvairove aptinkame stebėtinai vieningą schemą. Veiksmai, kurie lydi didelio skaičiaus svetimšalių pasirodymą, skiriami sustiprinti vietinės bendruomenės susitelkimui: gyventojai palieka savo namus ir slepiasi sunkiai prieinamoje vietoje, kaip kad kalnas ar miškas; arba užremia duris, apsiginkluoja ir pasiunčia signalą burtis (užkuria ugnį, pučia trimitą, muša būgną); arba vadas, vienas ar su savo kariais, išeina prieš svetimšalius kaip savo bendruomenės atstovas, nes jis yra atsparus tokiam kontaktui už bet kurį paprastą gyventoją. Kitur siunčiami ypatingi tarpininkai ar išrinkti delegatai. Be to, svetimšaliai negali iškart įžengti į genties teritoriją ar gyvenvietę (nors esama politinės prigimties išimčių) – jie privalo iš anksto užtikrinti savo gerus ketinimus ir pereiti stadiją, geriausiai žinomą varginančio afrikietiškojo palaverio pavidalu. Šią įžanginę skirtingo ilgio stadiją lydi pats perėjimas, kurio metu vyksta pasikeitimas dovanomis, gyventojai atvykėlius vaišina valgiais arba įkurdina.⁹ Apeigos baigiasi įjungimo ritualais – formaliu įžengimu, bendru valgymu, rankos paspaudimu.

Visų šių stadijų, kurias turi pereiti svetimšaliai ir šeiminkai, artėdami vienas prie kito, ilgumas skiriasi sulig tauta.¹⁰ Pamatinė procedūra visuomet ta pati tiek grupei, tiek individui: tenka sustoti, luktelėti, įveikti per einamąjį tarpsnį, įeiti, būti įjungtam. Atskirus ritualus gali sudaryti kūniškas kontaktas (kaip antai pliaukštelėjimas delnais, rankos paspaudimas), apsikeitimas valgiais ar vertybėmis, drauge valgymas, gėrimas, pypkės

rūkymas, gyvūnų aukojimas, vandens ar kraujo šlakstymas, patepimas, susiglaudimas, apsisiautimas drauge vienu užklotu arba sėdėjimas drauge ant vienos kėdės. Netiesioginis kontaktas gali būti atliekamas per įgaliotinį arba abiems – kartu arba vienam po kito – paliečiant kokią šventą daktą, vietinės dievybės statulą ar „stulpą-fetišą“. Šį vardijimą galima tęsti be galo, bet čia nėra vietos aprašyti daugiau nei vos vieną kitą ritualą.

Drauge valgymo bei gėrimo ritualas, dažnai šioje knygoje minėsimas, aiškiai yra įjungimo, fizinio susivienijimo¹¹ ritualas ir tapo pavadintas komunijos sakramentu.¹² Susijungimas tokiomis priemonėmis gali būti pastovus, bet dažniau jis trunka tik tiek, kiek virškinimas. Kapitonas Lyonas pažymėjo, jog eskimai žmogų savo svečiu laiko tik dvidešimt keturias valandas.¹³ Dažnai dalyvavimas vaišėse būna abipusis, taigi atliekamas apsikėitimas maistu, kuriuo ir patvirtinamas užsimezges ryšys. Kai valgiais apsikėičiama drauge nevalgant, toks elgesys patenka į plačią apsikėitimo dovanomis kategoriją.¹⁴

Apsikėitimai turi tiesiogini saistomąjį poveikį: priimti dovaną reiškia sueiti su davėju į ryšį. Crawley'is tai iš dalies suvokė,¹⁵ o Ciszewskis savo monografijoje apie Balkanų bei Rusijos slavų fraterninius ryšius – nesuprato. Jis laikė įjungimo ritualus „simboliniais“ ir išskyrė keturis pagrindinius: drauge valgymas bei gėrimas, susirišimo vienas su kitu veiksmas, vienas kito bučiavimas ir „simbolinis *naturae imitatio* [gamtos mėgdžiojimas]“. Pastarąjį (gimdymo simuliacija ir t.t.), kuris yra simpatinės prigimties, paliekant nuošaly, Ciszewskio studijoje aprašytuosius ritualus galima suklasifikuoti taip: individualus ar kolektyvinis valgymas drauge; vienalaikė krikščioniškoji komunija; susirišimas viena virve ar juosta; susiėmimas rankomis; apsikabinimas; drauge pėdų pastatymas ant židinio; apsikėitimas drabužiais, papuošalais, ginklais, auksinėmis ar sidabrinėmis monetomis, puokštėmis, girliandomis, pypkėmis, žiedais, bučiniiais, krauju, krikščioniškomis šventenybėmis (kryželiais, žvakėmis, ikonomis); šių šventenybių (ikonos, kryželio, Biblijos) bučiavimas; priesaikos ištarimas.¹⁶

Be to, iš Ciszewskio monografijos galima daryti išvadą, kad kiekvieną atskirą apeigą sudaro kelių tokių vienišųjų veiksmų kombinacija ir kad visose jose esama po vieną ar daugiau apsikėitimo ritualų. Būtent šis ritualas paprastai užima centrinę vietą – kaip ir vestuvių apeigoje, kurias aptarsime vėliau. Iš tikrųjų šis ritualas mena asmenybės perkėlimą, ir atliekamas jis taip pat paprastai kaip mechaninis susirišimas, apsisiautimas vienu apsiaustu ar uždangalu ir t.t. Negana to, nors apsikėitimas

krauju yra kiek šiurkštesnis ar žiauresnis nei apdaro dailimis, žiedais ar bučiniiais, jis ne primityvesnis.¹⁷

Prie jau išvardytų apsikėitimų galėtume dar pridurti tokius, kai apsikėičiama vaikais (praktikuotus, pavyzdžiui, Kinijoje), seserimis bei žmonomis (Australijoje), ištisais apdarais, dievybėmis, arba visų rūšių šventenybėmis, ir tokiomis kaip bambagyslės.¹⁸ Tarp kai kurių Šiaurės Amerikos indėnų (kaip kad sališiai) apsikėitimas yra tapęs institutu – vadinamuoju potlaču, periodiškai atliekamu kiekvienam asmeniui paėiliui.¹⁹ Viena iš karališkosios šeimos pareigų pusiau civilizuotose tautose yra paskirstyti savo pavaldiniams privalomas „dovanas“. Trumpai drėtai, objektų apykaita tarp asmenų, sudarančių tam tikrą grupę, sukuria tarp jų nuolatinį socialinį ryšį, visai taip pat, kaip „komunija“.

Tarp jungties ritualų, panašių į tuos, kuriais sukuriamas fraterninis ryšys, galima paminėti tokias sudėtingas apeigas kaip krikštėivių arba piligrimystės. Tokios jungties negalima nutraukti kitaip nei atliekant specialų atskyrimo ritualą.

Tiesioginis ir paprastas svetimšalio įtraukimo ritualo veikimas labai aiškus apeigoje, kuriose teko dalyvauti Thomsonui prieš įžengiant į masajų teritoriją.

Kitą dieną po atvykimo pasirodė svahilių pabėgėlis, vado atsiųstas kaip šauklys pakviesti mane tapti draugais ir broliiais. Kartu jis atsivedė ožį, ir paėmęs jį už ausies aš turėjau pasakyti, kur keliauju, pareikšti, kad neturiu piktų kėslų, neužsiimu *uchawi* (juodąja magija), ir galiausiai pažadėti, kad kraštui nepadarysiu žalos. Tuomet už kitos ausies paėmė sultono ambasadorius ir iš savo pusės pažadėjo, kad ir mums nebus padaryta jokios žalos, kad bus duota maisto ir sugrąžinti visi pavogti daiktai. Po to ožį užmušė, išrėžė jam iš kaktos rėžį ir padarė jame dvi įpjovas. Tai atlikęs, svahilis užmovė mažesniąją įpjovą man ant piršto, penkis kartus pasmaukė pirmyn atgal ir galiausiai užstūmė ant piršto šanario. Tuomet aš turėjau paimti rėžį ir, tebemūvėdamas jį ant piršto, atlikti tą patį svahiliui su didesniąja įpjova. Operaciją pabaigus, rėžis buvo perpjautas į dvi dalis, pasilikusias ant mūsų pirštų. Taip Širos sultonas ir aš tapome broliiais.²⁰

Tarp zaramų, vazigulų bei vasagalų praktikuojamas apsikėitimas krauju. Du žmonės susėda vienas prieš kitą ir sukryžiuoja tarpusavy kojas, tuo metu kitas mojuoja virš jų kardu, kalbėdamas užkeikimą prieš tą, kuris sulaužytų šį fraterninį ryšį. Čia ryšys sukuriamas kartu per kontaktą, apsikėičiant krauju ir paskui dar apsikėičiant dovanomis.²¹ Pastarąjį atvejį paminėjau pirmiausia norėdamas parodyti, jog klaidinga yra ritualus su krauju vien dėl šio jų požymio atskirti nuo įjungimo ritualų. Iš tikrųjų šie ypatingi ritualai retai tesudaro visą

apeigą, kuriai dauguma atvejų priklauso ir kontaktiniai, dalijimosi maistu, apsikaitimo, susisijimo (susirišimo ir t.t.) bei kt. ritualai.

Įvairių įjungimo per tiesioginį kontaktą ritualų kombinacija labai akivaizdi, pavyzdžiui, tokiuose arabų genties šamarų papročiuose. Layardas rašo:

Tarp šamarų, jeigu kam pavyksta pačiupti raištį ar giją, kurios kitą galą laiko jo priešas, jis iškart tampa jo „dachylu“. Jeigu jis paliečia palapinės kraštą ar tik užmeta ant jos savo lazda, tampa jos savininko „dachylu“. Jeigu jam pavyksta kitą apspjauti arba bet kokį jo daiktą sukąsti dantimis, jis – „dachalas“, nebent, žinoma, jei tai nutinka vagiant, o tuomet tokiu tampa tas, kuris jį sugauna. Šamarai niekuomet nepuola karavano savo stovyklavietės akiratyje, nes kol tik svetimšalis mato jų palapines, jie laiko jį savo „dachylu“.²²

Čia netgi žvilgsnis yra kontaktas. Tokio pobūdžio ritualai atlieka svarbų vaidmenį teisės į prieglobstį ritualuose.²³ Vien žodžio ar formulės, kaip kad musulmonų salam, ištarimas irgi sukuria mažų mažiausiai laikiną ryšį; kaip tik dėl to musulmonai griebiasi visokiausių dingsčių, kad išsiskytų nepasakę salam krikščioniui.²⁴

Įvairios pasisveikinimo formos irgi priklauso įjungimo ritualų kategorijai. Jos įvairuoja destis koku laipsniu atvykėlis namiškiams ar sutiktiesiems yra svetimas. Įvairūs krikščioniški pasisveikinimai, savo archajiškomis formomis iki šiol tebeužtinkami slavų kraštuose, irgi kaskart atnaujina mistinį ryšį, užsimezgsų dėl priklausymo vienai religijai, kaip kad tarp musulmonų salam. Iš kai kurių detalių aprašymų matyti, jog tarp pusiau civilizuotų tautų pasisveikinimas daro štai kokį poveikį: 1) atnaujina bei sustiprina giminių, kaimynų ar gentainių priklausymą vienai daugiau ar mažiau apibrėžtai grupei; 2) svetimšalį pirmiausia įveda į apibrėžtą pogrupį, o tada, jei tasai pareiškia norą, ir į kitus pogrupius bei podraugį į visą bendruomenę. Čia žmonės vėlgi suploja delnais arba pasitrina nosimis, atsiskiria nuo išorinio pasaulio nusiaudami batus, nusivilkdami apsiaustus ar galvos apdangalus, susivienija drauge valgydami ar gerdami arba atlieka numatytus ritualus priešais namiškių dievybes bei pan. Trumpai drūtai, asmuo vienu ar kitu būdu susitapatina su tais, su kuo susitinka, bent akimirakai. Pavyzdžiui, ainams pasisveikinimas yra iš esmės religinis veiksmas.²⁵ Tas pačias ritualų sekas galima aptikti apsieičiant apsilankymais, kurie, kaip apsikaitimas, irgi iš esmės reiškia ryšį; pavyzdžiui, tarp australiečių genties viduje tai – paprotys.

Tiesioginiams įjungimo ritualams, paremtiems prisilietimu, priklauso ir dalis seksualinių ritualų, tokių kaip apsikaitimas žmonomis. Jei ritualas vienašalis, pa-

skolinama moteris (kieno nors iš šeimos arba šeimninko žmona, duktė, sesuo, giminaitė arba moteris iš tos pat genties ar klasės kaip šeimninkas).²⁶ Nors kai kuriais atvejais tokio skolinimo tikslas – susilaukti labiau apdovanotų bei didesnę galią turinčių vaikų (dėl visiems svetimšaliams būdingos manos),²⁷ paprastai ritualas aiškiai yra skirtas įtraukti svetimšalį į daugiau ar mažiau apibrėžtą grupę, kuriai priklauso paskolintoji žmona. Iš tikrųjų toks skolinimas prilygsta valgymui drauge. Pavyzdžiui, tarp Centrinės Australijos čiabuvių vyras ir moteris arba du vyrai ir dvi moterys paskiriami pasiuntiniais. Kaip savo misijos ženklą jie nešasi su savimi kakadu plunksnų ryšulėlius bei nosies kaulus (įsistatyti pašalintos pertvaros vieton). Gyvenvietės vyrams aptarus su pasiuntiniais reikalą, šie nusiveda porą moterų netoli gyvenvietės ir ten jas palieka. Jei aplankytosios grupės vyrai priima derybų pasiūlymą, jie visi kartu su šiomis moterimis lytiškai santykiauja; jei ne, tai neprisijungia.

Kai prie gyvenvietės prisitartina karių būrys, leidžsis į keršto žygį ir ketinantis ką nors iš gyventojų nužudyti, jiems irgi siūlomos moterys. Jeigu jie su šiomis moterimis sucina į lytinius santykius, nesantaika baigta, nes jas priimti – tai draugiškumo ženklas. Priimti moterį ir kartu tęsti kerštą reikštų sunkų tarpgentinių papročių pažeidimą.²⁸ Abiem minėtais atvejais coitus aiškiai yra jungties bei susitapatinimo aktas. Tokia jo reikšmė dera su kitur mano pateiktais duomenimis,²⁹ iš kurių matyti, jog Centrinėje Australijoje lytinis aktas yra pagalbinė magijos priemonė, o ne vaisingumo ritualas. Įjungimui į religiška vieningą grupę irgi gali tarpininkauti šventosios prostitutės, ir ten, kur jos laikomos būtent dėl svetimųjų, šis jų vaidmuo ir paaiškina jų buvimą. Žodį „svetmieji“ čia galima suprasti platesne prasme – kaip „nė inicijuotieji“ arba „tie, kas nėra dievybės, kuriai priklauso prostitutės, garbintojai“.³⁰

Būtų įdomu išskirti tas taisykles, kurios dažniausiai lemia svetimšalių priėmimo protokolą. Pavyzdžiui, svetimšalis dažnai apgyvendinamas „bendruomenės namuose“ (kaip kad *lapa* Madagaskare), kurie, destis tauta, gali būti „jaunuomenės namais“, „suaugusių vyrų namais“ arba „karių namais“.³¹ Taigi jis įvedamas į labiausiai jį, kaip aktyvų ir turintį galios, atitinkančią grupę, o ne į visą bendruomenę. Toks svetingumas svetimšaliui suteikia tam tikrų karinių, lytinių bei politinių teisių; tai paplitęs paprotys, ypač Indonezijoje, Polinezijoje bei kai kuriose Afrikos srityse. Kitur šiame žemyne svetimšaliui būstą paskiria šventas asmuo, kaip kad vadas ar karalius. Senąjį įjungimo ritualą pakeitus

rytietišku karavanų aptarnavimu bei visokiais mokesčiais, svetimšalių priėmimas įgavo grynai ekonominę prasmę.

Iki šiol mes apie svetimšalių kalbėjome tik tų asmenų ar grupių požiūriu, su kuriais jis suėjo į kontaktą. Tačiau svetimšalis paprastai irgi turi namus, ir būtų keista, jeigu jis būtų palikęs juos be apeigų, atvirkštinių ką tik aptartiesiems įjungimo ritualams. Negana to, jeigu žmogus toli nuo namų yra priimamas grupės ir kuri laiką su ja gyvena, tai teoriškai jis turi atlikti ir atsiskyrimo ritualus ją palikdamas – ir išties yra pastebėta tobulia pusiausvyra tarp atvykimo ir išvykimo ritualų. Pastaruosius sudaro apsilankymai, paskutinis apsikėitimas dovanomis, drauge valgymas, paskutinis išgėrimas, palinkėjimai, palydėjimas šiek tiek keliu, o kartais net aukojimai. Tyrinėtojai paprastai pateikia tokius aprašymus kaip šis:

Musulmonų religijoje itin daug priesakų keliaujant. *Ahadith* bei *adab* knygoje³² yra ištisas skyrius, skirtas keliautojams... Šiaurės Afrikoje iškeliaujančiam po konomis šliūkštelima vandens. 1902 m. iš Mogadoro mums leidžiantis išvykon po šalies vidų, vieno iš mano pakeleivių musulmonų šeimynykštis išėjo iš namo ir, mums kaip tik iškeliaujant, šliūkštelėjo po mano bendrakeleivio žirgo kanopomis kibirą vandens.³³

Galimas daiktas, tai „apsivalymo“ ritualas arba ritualas, skirtas „pašalinti ankstesnius ir būsimus kerus“, kaip kad sprendžia Douffé, remdamasis Frazerio interpretacijomis.³⁴ Mano galva, tai veikiau atskyrimo ritualas, kurio metu keliautojas peržengia dirbtinį rubikoną. Ypač išrutulioti atskyrimo ritualai buvo Kinijoje, atliekami kaskart [kinų valdininkui] mandarinui keičiant provinciją, išsirengus į kelionę ir t.t.³⁵ Man regis, visais ritualais, kuriais išvykstantysis palydimas į kelionę ar ekspediciją, išsiskyrimą stengiamasi padaryti palapsnį, mažiau staigų. Įjungimas paprastai irgi atliekamas pakopomis.

Ritualus, atliekamus keliautojui sugrįžus, sudaro kelionėje pasigautų nešvarumų pašalinimas (atskyrimo ritualai) ir palapsnio įjungimo ritualai, kaip kad tam tikri kankinantys išbandymai bei gyvūnų sueities ritualai Madagaskare.³⁶ Tokie ritualai ypač paplitę ten, kur išvykimai – pavyzdžiui, šeimos vyro – reguliarūs.

Vis dėlto keliautojo išvykimas visiškai neatskiria jo nuo bendruomenės, kuriai jis priklausė pradžioje, nei nuo tos, į kurią jis buvo įsijungęs savo kelionės metu. Užtat ypatingos elgesio taisyklės draudžia jo šeimai, kol jis yra svetur, bet kokius veiksmus, kurie galėtų jam tiesiogiai (telepatiškai) arba simpatiškai pakenkti.³⁷ Iš

čia ir paprotys įteikti keliautojui kokį nors atpažinimo ženklą, kaip kad lazda, laiškas arba tesera senovės Graikijoje,³⁸ kuris automatiškai įjungtų jį į kitas grupes. Taip elgiasi votiakai, kai dėl ligos ar gyvulių kritimo iškviečiamas šamanas, arba *usto-tuno*:

Jis kviečiamas iš toli, kad nieko nepažinotų, ir vedamas iš kaimo į kaimą. Prieš palikdamas namus, jis reikalauja jį pakvietusio kaimo duoti jam „užstatą“. Šis užstatas – tai pliauskutė, kurioje šeimos galva įrėžia savo *tamga* (klano bei nuosavybės ženklą). Šią pliauskutę šamanas palieka namie, kad žmona galėtų pareikalauti savo vyrą pargabenti atgal. Šis formalumas kartojamas kaskart šamanui išvykstant į kitą kaimą: lentutė su *tamga* visuomet įduodama į rankas tų namų šeimininkei, kuriuos šamanas palieka.³⁹

Pasiuntinių tarp įvairių Australijos klanų bei genčių kelionės irgi griežtai ritualizuotos, kaip kad pirklių kelionės tarp Europos ir Tolimųjų Rytų viduramžiais.

Apeigų, skirtų svetimšaliams bei keliautojams, schemą galima aptikti ir įvaikinimo ritualuose. Romoje juos sudarė *detestatio sacrorum* – atskyrimo nuo patricijų klasės, genties, ankstesniuose namuose praktikuoto kulto bei nuo ankstesnės šeimos ritualai – ir *transitio in sacra* – įvedimo į naują aplinką ritualai.⁴⁰ Kinų ritualus irgi sudaro ryšių su ankstesniu klanu bei namų kultu nutraukimas naujojo vardan. Kai kurie įvaikinant atliekami ritualai sutampa su minėtais kalbant apie kitus įjungimo atvejus. Juos sudaro apsikėitimai (krauju, dovanomis ir t.t.), susirišimas, drauge apsisiautimas bei drauge sėdėjimas, tikras arba suvaidintas žindymas, suvaidintas gimimas ir t.t. Atskyrimo ritualų stebėta kur kas rečiau, bet pats mačiau, kaip pietų slavai atlieka atskyrimo ritualus asmenims, kurie laikomi susiję dėl to, kad gimė tą patį mėnesį.

Pas čamarus (kailidirbių bei odminių kasta Šiaurės Indijoje) įsūnijimo atveju susirenka visi klano nariai, ir berniuko tėvai sako: „Tu buvai mano sūnus per nuodėmę (*pap*); dabar tu esi tokio ir tokio sūnus per geradarystę (*dharm*)“.⁴¹ Klano nariai apiberia vaiką ryžiais, ir naujieji tėvai visiems susirinkusiems iškelia apeiginę puotą. Tarp kai kurių Šiaurės Amerikos indėnų įvaikinimo ritualas yra susijęs su manos (*orenda*, *manitu* ir kt.) bei reinkarnacijos sampratomis. Svarbią apeigų dalį sudaro vardo suteikimas, nes asmens vardas nurodo jo vietą santuokinės bei kraujo giminystės atžvilgiu. Be to, įvaikintieji priskiriami fiktyviai amžiaus grupei, net jeigu įvaikinama ištisa grupė (taip visi tuskarorai tapo „vaikais“ oneidams, o delavarai Penkių tautų lygos buvo priimti kaip „virėjos“, todėl ėmė dėvėti moteriškus rūbus ir pakeitė savo ekonominę veiklą).⁴²

Ritualai, atliekami vergui arba vasalui keičiant šeiminką, irgi gali būti paaiškinti kaip perėjimo ritualai. Įjungimo ritualu galima laikyti ir smarkų smūgį lazda, kurį Loange smogia vergas savo naujajam šeiminkui, kurį sau išsirinko,⁴³ taip pat bambundų apeigas, vadinamas *tombika* (arba *šimbika*).⁴⁴ Vergės statuso pasikeitimas jai pagimdžius nuo šeiminko vaiką pažymimas įjungimo ritualais, kartais primenančiais vestuvių apeigas; jie yra artimi teisės į prieglobstį ritualams. Klano, kastos ar genties pakeitimo, taip pat natūralizacijos apeigas irgi sudaro atskyrimo, perėjimo bei įjungimo ritualai. Kai kuriuos iš jų vėliau aptarsime detaliau.

Ritualai atliekami tiek individams, tiek grupėms. Grupiniams atskyrimo ritualams galima priskirti karo paskelbimą, tiek genties genčiai, tiek šeimos šeimai. Europietiškieji bei semitų vendetos ritualai gerai žinomi, todėl čia paminėsiu tik australiškuosius, irgi detalai aprašytus.⁴⁵ Būrys, įpareigotas įvykdyti kerštą, pirmiausia atskiriamas nuo bendruomenės ir įgyja savo atskirą tapatybę; jo nariai negrįžta į visuomenę, kol neatlieka ritualų, panaikinančių tą laikiną tapatybę ir taip juos reintegruojančių. Vendetos tikslas – atkurti socialinį vienį, kurio tam tikra dalis buvo pažeista, ir šia prasme ji primena kai kurias įvaikinimo rūšis bei turi nemažai elementų, bendrų su perėjimo ritualais. Apeigos, atliekamos pasibaigus vendetai arba karui (taikos apeigos),⁴⁶ yra identiškos draugystės⁴⁷ bei svetimšalių įvaikinimo ritualams.

Reikia šiame skyriuje paminėti ir susijungimo su dievu ar dievų grupe ritualus. Žydų Perėjimas (hebrajų *pesah* kaip tik tai ir reiškia) – tai perėjimo ritualas, dėl konvergencijos susimaišęs, viena vertus, su metų laikų kaitos apeigomis, o kita vertus, su išėjimo iš Babilono ir sugrįžimo Jeruzalėn atminimu.⁴⁸ Šios šventės ritualą tad sudaro kelios rūšys kombinuotų perėjimo ritualų, aptariamų šioje knygoje.⁴⁹

NUORODOS:

1. Organizuotas plėšikavimas (pavyzdžiui, karavanų) bei teisė į grobį iš sudužusio laivo – tai daugiau ekonominiai bei teisės reiškiniai nei maginiai-religiniai. Vis dėlto kartais, kaip kad Fidži salose, teisė nusiaubti sudužusį laivą, regis, turėjo apsaugoti genties teritoriją nuo magiškai pavojingų svetimšalių.
2. FRAZER. *The Golden Bough*, I, p. 297–304. TRUMBULL. *The Threshold Covenant*, p. 4–5 ir toliau aptaria tik įėjimo ritualus ir tik susijusius su krauju bei slenksčiu.
3. CRAWLEY. *The Mystic Rose*, p. 414, 250 ir t.
4. GRIERSON. *The Silent Trade*, p. 30–36, 70–83.
5. WESTERMARCK. *The Origin and Development of Moral Ideas*, I, p. 570.
6. CRAWLEY. *The Mystic Rose*, p. 172.
7. WESTERMARCK. *The Origin and Development of Moral Ideas*, I, ypač žr. p. 586–592 bei visiškai neišmanėliškas išvadas p. 390.

8. JEVONS. *An Introduction to the History of Religion*, p. 71. Neįmanoma suprasti, kaip apdaras ar kiti svetimšalio daiktai gali būti nešvarūs, pavojingi bei tabu, o jis pats išlikti nesuteptas.
9. Tai gali būti jaunuolių ar karių „bendruomeniniai namai“, vadui ar kam nors iš aukštuomenės priklausantis ypatingas būstas arba paprasčiausias kambarys kurios nors šeimos namuose. Pastaruoju atveju svetimšalis dažnai į tą šeimą ir įtraukiamas, o per ją – ir į bendruomenę.
10. Žr. kai kuriuos atvejus, palygintus maniškėje *Tabou et totémisme à Madagascar*, p. 40–47. Šiuo atžvilgiu verta būtų peržvelgti ir ambasadorių priėmimo protokolus, kurie irgi išreiškia santykius tarp dviejų grupių. Pažymėtinas kvietimo į svečius ritualas Centrinėje Australijoje, žr.: SPENCER, B., GILLEN, F. J. *The Northern Tribes of Central Australia*. London: Macmillan, 1904, p. 568–579.
11. Žr. CRAWLEY. *The Mystic Rose*, p. 157 ir t., 456 ir t.
12. SMITH. *The Religion of the Semites*, p. 206–210; HARTLAND. *The Legend of Perseus*, III, *passim*.
13. *The Private Journal of Captain G. F. Lyon of the H.M.S. Hecla, During the Recent Voyage of Discovery under Captain Parry*. London: J. Murray, 1824, p. 350.
14. Bibliografinės nuorodos žr.: GRIERSON. *The Silent Trade*, p. 20–22, 71; WESTERMARCK. *The Origin and Development of Moral Ideas*, I, p. 593–594.
15. CRAWLEY. *The Mystic Rose*, p. 237; jis klydo tabu nuėmimą ir jungimosi ritualus interpretuodamas grynai individualistiškai.
16. CISZEWSKI, Stanislaus. *Künstliche Verwandtschaft bei den Südslaven*. Leipzig: T. Krakau, 1897, žr. atitinkamai p. 141, 2, 33, 35, 39, 43–45, 54, 57, 34, 63, 3, 38, 40, 35, 46, 54, 55, 45, 47, 27, 33, 34, 45, 46, 55, 32, 57, 69, 43, 45, 43–46, 41, 57, 42, 27, 33, 37, 38, 41–43, 45, 27, 45, 60–69, 37, 56–57, 34, 37, 39, 55, 56. P. 44 ir t. bei p. 33 Ciszewskis cituoja įdomų atvejį, kai fraterninis ryšys sudaromas trimis pakopomis (menkas, vidutinis ir stiprus), kas primena iniciacijos bei įjungimo į amžiaus grupes pakopas.
17. Apie fraterninius ryšius žr. tyrinėjimus, skelbtus *Revue des traditions populaires* ir *Mélusine*; taip pat TAMASSIA, G. *L'affratellamento*. Turin, 1886; SMITH. *The Religion of the Semites*, p. 239–248; ROBINSON, J. *Psychologie der Naturvölker*. Leipzig, 1896, p. 20–26. Netgi Ciszewskio pranešimu (p. 94) remiantis, socialiniai fraterniniai ryšiai sukuria stipresnius tarpusavio saitus nei kraujo giminystė.
18. TAPLIN. *The Narrinyeri*, 2d ed. Adelaide: T. Shawyer, 1878, p. 32–34. Šis apsikeitimas sukuria ryšį, vadinamą *ngiangampe*, kuriuo Crawley'is (*The Mystic Rose*) grindė savo „individų tarpusavio išsikiėpimo“ teoriją, nematydamas, jog visos apsikeitimo formos turi vieną ir tą patį tikslą. Apie fraterninių ryšių socialinę reikšmę žr. CISZEWSKI. *Künstliche Verwandtschaft bei den Südslaven*, *passim*, ypač. p. 29. Fraterniniai ryšiai gali būti pastovūs arba laikini, pastaruoju atveju jie gali būti atnaujinami (žr. ten pat, p. 7, 45, 49 ir t.t.).
19. Be kitų, žr. HILL-TOUT, C. Report on the Ethnology of the Southeastern Tribes of Vancouver Island, British Columbia. Iš: *Journal of the Royal Anthropological Institute*, XXXVII, 1907, p. 311–312.
20. THOMSON, Joseph. *Through Masai Land*. London: Law, 1885 [Aprašytoji apeiga su Thomsonu buvo atlikta Širos čagų stovykloje greta masajų teritorijos. – Vertėjos į anglų kalbą Monikos B. Vizedom past., toliau M. V.]
21. BURTON, R. *The Lake Regions of Central Africa*. London: Longmans, Green, 1860, I, p. 114, 115.
22. LAYARD, A. H. *Nineveh and Babylon: Second Expedition to Assyria, 1848–1851*. London: Murray, 1861, p. 317 ir t. Apie *dakhil* žr. ROBERTSON SMITH, W. *Kinship and Marriage in Early Arabia*, ed. Stanley A. Cook. London: Stack, 1907, p. 48–49. [Kontakto taisyklės liečia tiek globėją (*dākhāl*), tiek globotinį (*dakhil*); prisimamas vaidmuo, suprantama, priklauso nuo aplinkybių, nepriklausančių ritualui. – M. V.]

23. Apie teisę į prieglobstį žr. TRUMBULL. *The Thredhold Covenant*, p. 58–59. Albasas Hellwigas (*Das Asylrecht der Naturvölker*. Stuttgart, 1903) neįžvelgė ryšio tarp tabu ir įjungimo ritualų, susijusių su teise į prieglobstį tarp pusiau civilizuočių tautų, maginės-religinės pusės; pastaruosius ištyrė, iš dalies ir šiuo atžvilgiu, Smithas (*The Religion of the Semites*, p. 53–57, 206–208) ir Ciszewskis (*Künstliche Verwandtschaft bei den Südslaven*, p. 71–86 ir kt.).
24. DOUTÉ, Edmond. *Merrâkech*. Paris: Comité de Maroc, 1805, I, p. 35–38.
25. Apie tai detaliau žr. BATCHELOR, J. *The Ainu: the Hairy Aborigines of Japan*. London: Religious Tract Society, 1891, p. 188–197 (apie arbatos ceremonijas: CHAMBERLAIN. *Things Japanese*, p. 333–339); HUTTER, F. *Wanderungen und Forschungen in Nord Hinterland von Kamerun*. Brunswick, 1902, p. 135–136, 417–418. Taip pat žr. etnologinėse monografijose apie mandagumą, etiketą bei svetingumą apskritai.
26. Teorijas ir pavyzdžius žr.: WESTERMARCK, Edvard Alexander. *The History of Human Marriage*. London: Macmillan, 1891, p. 73–75; CRAWLEY. *The Mystic Rose*, p. 248, 280, 285, 479; *The Book of Ser Marco Polo, the Venetian*, trans. Henry Yule, rev. Henry Cordier. London: J. Murray, I, p. 214; II, p. 48 (past. 4), 53–54. Maroke, kaip ir tarp Alžyro kabilų, dukros skolinimas tik „palapinės svečiui“, bet ne „bendruomenės svečiui“.
27. Šis atvejis patenka į bendrą vaisingumo ritualų kategoriją; antai sero Marco Polo (II, p. 53) minėtas moterų skolinimas turėjo tikslą užtikrinti gerą derlių ir „žymų materialios gerovės priaugį“.
28. SPENCER, B., GILLEN, F. J. *Native Tribes of Central Australia*. London: Macmillan, 1899, p. 98.
29. *Mythes et légendes d’Australie*, p. lvi–lviii; apie žmonių skolinimą Australijoje žr.: SPENCER, B., GILLEN, F. J. *Native Tribes of Central Australia*, p. 74, 106–108, 267 ir *The Northern Tribes of Central Australia*, p. 133–139.
30. Duomenis žr.: HARTLAND, Edwin Sidney. Concerning the Rite at the Temple of Mylitta. Iš: *Anthropological Essays Presented to E. B. Tylor*, p. 189–202, taip pat Dulaure, Frazerio ir kitų veikalus.
31. Žr.: SCHURTZ, H. *Altorklassen und Männerbünde*. Berlin: A. Reiner, 1902, p. 203–213, ypač dėl įvairių bendruomenės namų formų ir jų raidos.
32. *Ahadith* – tai islamo šventieji raštai. Tuo tarpu *adab al-kātib*, *adab al-wuzarā* bei kt. griežtai skiriami nuo religinių raštų – tai pasaulietiški veikalai, skirti aukštesniųjų žmonių savybių, *adab*, ugdymui (žr. *Encyclopedia of Islam*, ed. M. T. Houtsma and M. Seligsohn. Leiden: Brill, 1908).
33. DOUTÉ. *Merrâkech*, p. 31, 91.
34. FRAZER. *The Golden Bough*, I, p. 303; taip pat žr. GRIERSON. *The Silent Trade*, p. 33–34, 72–74; WESTERMARCK. *The Origin and Development of Moral Ideas*, I, p. 589–594.
35. „Kai jau mandarinai susiruošia kelionėn, visi gyventojai išeina į pagrindines gatves ir išsirikiuoja ligi miesto vartų, pro kuriuos jis turi išeiti, ir dar dvi ar tris mylias už jų. Visur matyti nublizginti stalėliai, apmušti atlasu ir padengti saldumynais, likeriais bei arbata. Visi mandariną stabdo, ir prieš savo norą jis yra priverstas prisėsti, paragauti ir išgerti... Maloniausia dalis, kad kiekvienas pageidauja ko nors iš jam priklausančių daiktų. Vienas nuauna jam batus, kitas nuima kepurę, kas nors apsiaustą, tačiau kiekvienas iš šių daiktų bemat yra pakeičiamas nauju, ir pagaliau praėjęs pro minią jis gali būti pakeičęs savo batus kokius trisdešimt kartų“ (LeCOMTE, Le Père Louis. *Nouveaux mémoires sur l’état présent de la Chine*, 3d ed. Paris: J. Anisson, 1700, II, p. 53–54. Naujesnių duomenų žr.: DOOLITTLE. *Social Life of the Chinese*, II, p. 235–236, 302–303).
36. *Tabou et totémisme à Madagascar*, p. 249–251, 169–170; apie sugrįžimo ritualus apskritai žr.: FRAZER. *The Golden Bough*, I, p. 306–307; sugrįžus kariam, žr.: LAFITAU, Joseph Francois. *Mœurs des sauvages américains comparées aux mœurs des premiers temps*. Paris: Saugrain l’Ainé, 1724, II, p. 194–195, 260; apie kelionių ritualus senovės Indijoje žr.: CALLAND. *Altindisches Zauberrei*, p. 46, 63–64.
37. Tas pats ir nesant namie žvejams, medžiotojams bei kariam, žr.: FRAZER. *The Golden Bough*, I, p. 27–35; GENNEP, A. van. *Tabou et totémisme à Madagascar*, p. 171–172; taip pat žr. nuorodas knygoje ELLIS, William. *History of Madagascar*. London: Fisher & Co., 1838, I, p. 167; apie Borneo: HEWITT, Florence E. Some Sen Dayak Taboos. Iš: *Man*, VII, 1908, Nr. 12, p. 186–187.
38. [Teresa vadintas tam tikras antspaudas, perlaužiamas į dvi dalis bei pasilieckamas sau šeimininko ir svečio kaip atpažinimo priemonė. – M. V.]
39. ВАСИЛЬЕВ, И. Обзорение языческих обрядов, суеверий и верований вотяков Казанской и Вятской губернии. Казань, 1906, p. 14 [citata iš originalo pagal: ГЕННЕП, Арнольд ван. *Обряды перехода: Систематическое изучение обрядов*. Москва: Восточная литература, 2002, p. 40. – Vert. past.].
40. DAREMBERG, Charles, SAGLIO, Edmond. *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines d’après les textes et les monuments*. Paris: Hachette, 1877–1906, žr.: *adoptio, consecratio, detestatio* ir kt. Apie įvaikinimą tarp pusiau cilizuotų tautų žr. HARTLAND. *The Legend of Perseus*, II, p. 417 ir t.; FRAZER. *The Golden Bough*, I, p. 21 ir t.; tarp slavų: CISZEWSKI. *Künstliche Verwandtschaft bei den Südslaven*, p. 103–109.
41. CROOKE, William. Typical Castes and Tribes... of the Aryo-Dravidian Tract: Chamar. Iš: *Census of India, Ethnographical Appendixes*. Calcutta, 1903, p. 174.
42. Žr. HEWITT, J. N. B. Adoption. Iš: *Handbook of American Indians*, ed. Frederick Hodge (*Bulletin of the Bureau of American Ethnology*, I, 1907, Nr. 30), p. 15–16.
43. PECHÜEL-LOESCHE. *Volkskunde von Loango*, p. 245–246.
44. Nuorodas žr.: POST, Albert Hermann. *Afrikanische Jurisprudenz (Ethnologischjuristische Beiträge zur Kenntnis des einheimische Rechte Afrikas)*, Oldenburg: Schulze, 1887, I, p. 102.
45. Žr. SPENCER, B., GILLEN, F. J. *Native Tribes of Central Australia*, p. 556–568.
46. Apie jas žr.: HARTLAND. Rite at the Temple of Mylitta, p. 250–251; CRAWLEY. *The Mystic Rose*, p. 377, 239–246; HUTTER. *Wanderungen und Fuoschungen*, p. 435–438.
47. „Jeigu du vyrai, kurie buvo mirtinai susipykę, susitinka vienuose namuose, jie tol negali vienas į kitą pažiūrėti, kol bus užmušta višta ir jie bus apšalkstyti jos krauju; o kai taiką sudaro dvi gentys, tai po iškilmingo sutarties sudarymo paskerdžiama kiaulė, kurios kraujas, kaip tikima, sucementuoja draugystės ryšį“ (SAINT JOHN, Spencer. *Life Ain the Forests of the Far East*. London: Smith & Elder, 1862, I, p. 64–65). Žodį „sucementuoja“ čia reikia suprasti materialiaja prasme, ne simboliškai, kaip kad paprastai daroma. Šis ritualas neturi nieko bendra su slenksčiu, kaip kad manė Trumbullas (*The Threshold Covenant*, p. 21).
48. [Van Gennepas čia klysta: žydų Perėjimas neturi nieko bendra su Babilono nelaisve – jis yra susijęs su tikėjimu, jog per paskutinę iš septynių negandų Egipte žydai buvo Mirties angelo išgelbėti – jų vienų pirmagimiai nebuvo išžudyti. Angelas atpažino žydų namus pagal avinėlio kraujo žymę ant durų staktos. Žr. Iš 12, taip pat *The Jewish Encyclopedia, Universal Jewish Encyclopedia*. – M. V.]
49. Man nežinoma, ar šis paprastas paaiškinimas jau buvo pasiūlytas kada nors anksčiau. Jis paaiškina žydų Perėjimo ritualų cėlės tvarką, taip pat mirtį ir prisikėlimą per krikščionių Velykas be jokio skolinimosi iš Adonio ritualų ar kt. Ši šventė – tai nuo pat pradžių perėjimo apeiga, tolydžio suėmusi savin įvairius elementus, kurie kitose tautose liko nepriklausomi.

Versta iš: Arnold van GENNEP. *The Rites of Passage*. The University of Chicago Press, 1960, p. 26–40: 3. *Individuals and Groups*.

Iš anglų kalbos vertė Dainius RAZAUSKAS